

CJA055 - Gramatika a lexikon (Karlík)

Jazykové kompetence

(01)

- schopnost člověka tvořit gram. správné jazykové výrazy a rozumět jim
- zahrnuje pragmatiku
- dítě si JK osvojuje cca do 5-6 let (přes celý život)
- Chomsky: ke jazyku není primárně komunikace, ale věštinou učivou jazyka probíhá uvnitř mozku (sný, ecc.)

Gramaticky správný výraz (GSV)

- rodíť mluvit na něm nemá co opravít: Colorless green ideas sleep furiously.
- závislí na významu: Colorless green idea sleep furiously.
- GSV může přes svou správnost být neadekvátní: Kdy jste se narodila?
↳ ve vlaku vs. na úřadě
- ~ -ll- mylně interpretován: Mluvíte tiše - když už musíte mluvit...
- hodnocení správnosti: pokud i jeden mluvčí označí výraz za nesprávný →
→ nejde o GSV -> ideální mluvčí (viz i gener. přístup k jaz.)

Akvizice jazyka

- Chomsky: nativistická hypotéza - člověk se rodí s jazykovou schopností
- mozek je schopen rozpoznat, které zvuky jsou řeč a posílat je do přísluš. centra
- universální gramatika - na základě kontr. vstupu (matěří jazyk) se parametrisuje
- UG: věta neusí mítě podnět; pro CS toto pravidlo bude param., že podm. NEMUSÍ být vyjádřen slovně
- poverty of stimulus (obdobu podnětu) - dítě umí víc, než slyšelo
- Chomsky 1986: Platonův problém (proč otrok umí učto, s čím se nikdy nesetkal?)
- sloveso pinocēt - jō pinocētīm, oni pinocētili, budeš pinocēt, ...

- Chomsky 1981: Teorie principů a podnětů (TPP)

- Government & binding theory

- Minimalism program

- ↑ to všechno je kognitivní koncepce; Chomského kritizují z řad strukturalistů např. Katz, Scarnfield & Richter (konceptualismus), Postal, ...

Generativní gramatika

- teorie o způsobu organizace jazykové znalosti v mozku
- Chomsky: Internal Language (IL)
- GG analyzuje empirické jaz. data, aniž by mozek je black box
 - → cílem není analýza jazyka, ten je pouze prostředkem k poznání IL
- hypotézy o jazyce musí být
 - deskriptivně adekvátní - není v rozporu s empirickými daty
 - nesmí pod- ani přegenereovat
 - explanatorně adekv. - měla by být co nejjednodušší, jazyk si dokáže osvojit každý
 - při konkurenci vítězí ta jednodušší

Význam: jazyk, gramatika, slovník (3)

JAZYK

- uspořádání empirických dat → jimi způsobených modifikací univerzální gram. (lépe to začít říct neumím)
- není závislý na genitice, na něm není závislé přemýšlení (aspoň ne to primitivní)
- jazyk (spíš jaz. schopnost) roste s množstvím vstupních dat
- sociální dimenze JK závislé též na množství vstupu, ukládá se jinam (paměť)

GRAMATIKA

- 2 významy
 - informace o fungování jazyka uvnitř mozku, vzory pro tvorbu vět (generativismus)
 - popis jazyka vytvořený člověkem (třeba Příručka) - preskriptivismus

SLOVNÍK

- inventář slov v mozku (generativní slovník)
- -11- na papíře (či whatever) - sestavený člověkem

Organisace jazyka v klasické jazykovědě vs. generativní (4)

KLASICKÁ

- dělí jazyk (jeho analýsu) do rovin (plánů) - fonetická, morfologická, syntaktická, ...
- pojem roviny vůbec není terminus technicus, bo si ho každý užívá, jak chce
 - výsledky vývojových etap, dělení jaz. na základy vyčleňujících se jednotek, ...
- obvykle roviny: fonetika, morfologie, syntax, sémantika, pragmatika

GBT, MINIMALISM, ...

- to be further researched, but ... (možná blbě)
- Chomsky zavádí modularitu systému:
 - (parametrisovaná UG)
 - teorie struktury (X-bar theory) - pravidla spojování lexikálních jednotek
 - 2 teorie lokality:
 - bounding (ohraničení) - vymezuje lokalitu pro uplatň. transformací (whatever that means)
 - binding (vázání) - pravidla koreferencí (synt. anaforické vztahy)
 - Case theory - pády, zapojení substaniv do struktury
 - Theta theory - rozumštění θ -roles (agens, patients, ...)

Chomského platónův problém (5)

- "jak člověk, který nikdy neslyšel o geometrii, může vědět, jak udělat ze čtverce o ploše Q , čtverec o ploše $2 \times Q$?" (přej to vědět, podýbuj se tou...)
- problém chudoby podnětu (poverty of stimulus) - viz Akvizice jazyka (1)

Deskriptivní × preskriptivní × generativní přístup k jazyku (6)

- **preskriptivní** je přístup, který popisuje, jak by jazyk měl vypadat a vše, co se od tohoto popisu odlišuje, je ngramatické - klasický školský přístup
- **deskriptivní** přístup popisuje jazyk tak, jak se vykytuje a usnadní se jakékoliv korekce - pokud to mluvčí užívají, asi to bude správně
- **generativní** přístup - co rodilý mluvčí nemá potřebu opravit, to je gramatické
 - jsou struktury, kde se mluvčí ueshodou nebo nejsou schopni se rozhodnout; nutno zavést virtuálního "ideálního mluvčího"
 - zprostředkovně popisuje mentální obraz jazyka (IL)

Teorie slovních druhů v klasických × generativních gram. (8,9)

KLASICKÉ

- dělí slova na slovní druhy (parts of speech), což zavedl Thrax (subst., verba, ...)
- vyčleňuje slov. druhy podle toho, zda se číslují, skloňují - formálněmorfol., syntaktické a sémantické vlastnosti: jméno, sloveso, participium, člen, zájmen., předložka, adv., spojka - Thrax
- moc heterogenní klasif.; nepoužitelná pro exaktní gramatiky

GENERATIVNÍ POJETÍ

- dělení na lexikální a funkční kategorie
- lex.: mají fonologickou formu, deskriptivní (koncept.) význam, morfosyntaktické vlastnosti, jsou klasifikační kategoriemi (N, V, A)
- členy: mají fonolog. formu (být třeba uvolnou) a nejsou gramatické rysy; dvojího typu
 - monomorfémová slova (ang. "the")
 - -II- tvořená lex. morfémem (de "der") - skloňuje se

KOMÁREK

- v Mluvnici češtiny II funkčně strukturalistické pojetí dle ujednání o tce:
 - S, A, V, C - ?
- vychází z angličtiny, počínaje spíše s penjím pořádkem slov než s flexí - nedostatečný

Lexikalistická vs nelexikalistická teorie (10)

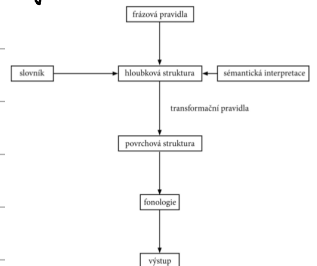
LEXICALISMUS

- lexikalismus - na základě intuice, že slova a fráze se tvoří jinak
- slova jsou z kořenů a afixů, kdežto fráze jsou ze slov jako neklíčových jednotek
- existují 2 různé moduly pro generování slov a frází
- oba moduly jsou nějak propojené a ne nepodobně (např. v obou existuje derivace)
 - existují tudíž operace na propojení - mapování pomocí rysů
 - "vložit lex. jednotku s rysem X do termínového nebo syntax. stromu, kde je také X"
 - elsewhere condition: nejde v se uplatní speciřtější pravidlo, pak obecnější
- výstup z lexikálního modulu je vstupem syntakt. modulu
- lex. modul určuje vlastnosti slov, syntax. m. určuje, jak slova tvoří fráze
- např. rekurse jen v syntax. modulu, slova ji nemají

LIP (silná, slabá), Lexical Integrity, No Phrase constrains

- slabá a silná lex. hypotéza
 - slabá: do domény LIT patří derivace a kompozice
 - silná: přidává ještě flexi
- česká lexikologie poEtí deskriptivistický se slovníkem, kde se spojují lex. jednotky a lex. významy (Mathiasius); určují, kde se bere nekompoziciální význam

img 02

NELEXICALISMUS

(11)

- základ generativismu
- abstrahuje mezi stupně slova
- fráze i slova jsou tvořeny syntaxí bez rozřlu z morfemů
- Chomsky 1965 - gramatika má frázovou gramatiku*, v hloubk. strukt. se kombinují (výstup 2) lexikon a sémantika, pak jsou transformační prav. → povrchová strukt. → fonologie → výstup
 - * S → NP VP, ..., NP → N, ...
 - ↳ viz img 02
- trans. pravidla - polyb, uzáření, přidání materiálu (afixy)
- lexikon obsahuje kmeny N (pes, les, ...), V (ves) ... - slova s vnitřní strukt. derivována v syntaxi transform. pravidly

- lexikální kategorie výsledkem operací nad množ. abstrakčních kořenů, ty ale implicitně mají "vybledl" k určité kategorii (u^lsd- → u^lsd^y x u^lsd-wou-^t)

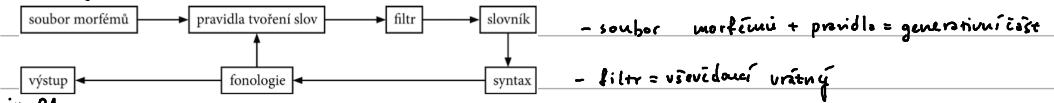
Analýza nominalisací

(13)

- lze ji využít pro podporu ↑ (slova se derivují z kořenu a afixů) - HOW?
- **root nominalisace** - nom. bez cennatelného sufixu
 - některé běžné mají rys [udělost] (běh, jás, ..) → k nominalisaci nepotřebují tematický sufix: běh-Ø, jás-Ø (plus **hodiuvy** jásos má přímou sém. interpretaci)
- **sém. nominalisace** - nom. s cenn. sufixem
 - slova jako **bagr** - **bagr-ou-án-í**; **hodiuvé** **bagrování** může být sém. interpretováno pouze na základě diskursu (stanoce, encykl. znalost)

Rangý Halleho lexikalismus (1973)

(12)

img04

- filtr dodává idiosynkratické nfo, protože pravidla přegenerují

- do slovníku se dostane i e.g. slovo "kradč", ale dostane ryš - lex. inserce, tedy, že nemá být užito; cizincův filtr ovšem tohle není, takže ho klidně použije

- filtr může i přepsat kompozicionální význam idiomatičtým (nebo jej přidat)

- lexikon a syntax jsou různé moduly